

Ortaköy/Şapinuwa arşivinde geçen yeni kurban terimleri hakkında

Esmâ Reyhan

Izmit/Kocaeli

Boğazköy arşivinde ele geçen çivi yazılı belgeler arasında “Kizzuwatna Kökenli Ritüeller” oldukça geniş bir yer tutmaktadır. Birçok Hurrice kurban terimi içeren bu belgeler içinde, genellikle kuş ve daha az olmak üzere koyun ve kuzunun yakıldığı ya da kanlarının akıtılmak suretiyle libasyon yapıldığı ritüel metinler ayrı bir grup oluşturmaktadır¹.

Arınma amacı ile yapılan bu ritüellerde, kuşlar, özellikle yeraltı tanrılarına kurban olarak sunulmakta ve onlardan kirliliğin bertaraf edilmesi konusunda yardım istenmektedir². Örneğin: cinayet işlendiği ya da yalandan yemin edildiği için kirlendiği kabul edilen bir evin arındırılması amacıyla, yeraltı tanrılarına kuşlar kurban edilerek onlardan bu suçu yeraltına göndermelerinin ve orada hapsedmelerinin istendiği bir ritüel metin, bu tanrılara kuş kurban etmenin ne derece önemli olduğunu göstermektedir³.

Güney Anadolu ve Suriye Bölgesi'ne ait bir uygulama olan kuşların arınma ritüellerinde kurban olarak kullanılması geleneği, Hurriler aracılığıyla Hitit kültür hayatına girmiştir. Kuş kurbanı ve bununla ilişkili olan kurban terimlerini içeren en eski ritüel metin Alalah'da ele geçmiştir. Bu metinle, söz konusu uygulamaların ilk kez Kuzey Suriye'nin batısında ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Alalah ritüellerinden çok sonra kaleme alınan ve kurban terimleri içeren Hitit ritüellerinde de aynı geleneğin devam ettiği görülmektedir⁴.

Bu ritüellerin yapılma amaçları; arınma, kirliliği bir daha geri dönemeyeceği şekilde uzaklaştırma, kötü bir durumdan kurtulma, istenmeyen durumu eski haline dönüştürme gibi çeşitlilik göstermektedir. Ritüellerin her biri farklı amaçlar için yapıldığından her ritüelde uygulanan yöntemlerin, yardım istenen tanrıların, kullanılan malzemelerin ve ayrıca kurban terimlerinin amaca uygun olarak seçilmeleri gerekmektedir⁵.

Bu ritüel metinlerde gördüğümüz ve ritüelin yapılma maksadına göre seçilmiş olan, genellikle Hurice ve ayrıca Akatça, Luwice, Hititçe gibi farklı dillerdeki kelimelerin sonlarına getirilen eklerle genişletilerek elde edilmiş çok sayıdaki kurban terimleri, oldukça karışık olan ritüel işlemlerinin çözümlenmesinde anahtar vazifesi görmektedir⁶.

Kurban terimlerinin büyük çoğunluğunun anlamı bilinmemektedir. Anlamı bilinenler ise çeşitli başlıklar altında sınıflandırılmıştır⁷.

Ortaköy / Şapinuwa Arşivi'nde⁸ Boğazköy'de bulunan bu çeşit metinlerle paralellik gösteren ve Kizzuwatna kökenli olan ritüel metinler oldukça fazladır. Bu metin grubu içinde

¹ V. Haas – G. Wilhelm, *Hurritische und luwische Riten aus Kizzuwatna*. Hurritologische Studien I. (AOAT 3). Neukirchen-Vluyn 1974; V. Haas, *Die hurritischen Ritualtermini in hethitischem Kontext*. (ChS I/9). Roma 1998.

² Haas – Wilhelm, AOAT 3, s. 50-58.

³ Haas – Wilhelm, AOAT 3, s. 55.

⁴ Haas – Wilhelm, AOAT 3, s. 138; Haas, ChS I/9, s. 1-3.

⁵ Haas – Wilhelm, AOAT 3, s. 50-58; Haas, ChS I/9, s. 1.

⁶ Haas – Wilhelm, AOAT 3, s. 130-139; Haas, ChS I/9, s. 10-13.

⁷ Haas – Wilhelm, AOAT 3, s. 59-137.

⁸ A. Süel, “Ortaköy’ün Hitit Çağındaki Adı”, *Belleten* LIX (1995), s. 279 vd.

en çok kuşlar olmak üzere çeşitli hayvanların arınma vasıtası olarak kullanıldığını ve pek çok kurban terimi geçtiğini görmekteyiz. Bu kurban terimleri, söz konusu olan ritüel metinlerin dışında, fal metinleri, mektuplar, bayram ritüelleri gibi çeşitli metin gruplarında da geçmektedir. Bir kısmını Boğazköy metinlerinden tanıdığımız terimlerin yanı sıra, oldukça fazla sayıdaki kurban terimi ilk kez Ortaköy / Şapinuwa arşivinde bulunan ritüel metinlerde geçmektedir. Bu terimler üzerinde yapılacak çalışmalarla terimlerin bir kısmı, anlamları tespit edilip konularına göre sınıflandırılan Boğazköy metinlerine göre yapılan gruplardan birine dahil edilecek ya da yeni bir grup halinde sınıflandırılacaklardır.

Bu çalışmamızda Ortaköy / Şapinuwa Arşivi'nden örnek olarak seçtiğimiz iki ritüel metin ve bu ritüel metinlerde geçen yeni kurban terimleri üzerinde durulacaktır.

Bu metinlerden birincisi, “kirliliğin uzaklaştırılması” amacı ile kuşların ve koyunların kurban olarak sunulduğu (*šipant-*) bir ritüel metindir.

Bilindiği gibi Hitit kültüründe bir kişinin ya da toplumun başına gelen felaketin nedeni “kirlilik” (*papratar*) kavramı ile açıklanmaktadır⁹.

Kirliliğin ortaya çıkış ve büyü ritüelleri ile ortadan kaldırılış sürecini şöyle formüle edebiliriz:

“büyü, lanet, bedua, kötü dil, cinayet, ölümlere dokunma, kirletilmiş gıdalardan yeme, yalandan yemin etme... vb.” gibi olumsuzluklar neden olduğu “kirlilik”, kirliliğin sebep olduğu “çeşitli hastalıklar, salgın, hasadın verimsizliği, ordunun başarısızlığı, aile içinde geçimsizlik ... vb.” gibi çeşitli istenmeyen durumlar, bu durumları bertaraf etmek için yapılan “ritüeller”.

Bu ritüellerin yapılması gereklidir. Çünkü, kirlilik ritüellerle ortadan kaldırılmadığı takdirde, insanlara ve onların yaşadıkları evlere, şehirlere, tapınaklara ve hatta bütün ülkeye zarar verecek bir tehdit olarak kalacaktır¹⁰.

Üzerinde durduğumuz birinci metinde geçen kurban terimlerinden, ritüelin, “tanrının çağırılması, kirliliğin uzaklaştırılması ve huzurun sağlanması” teması üzerine kurulduğu anlaşılmaktadır.

Or.90/566

Vs.

1 [nu lu-u]k-kat-ta-ma ki-iš-ša-an i-en-zi ú-i-da-ar ku-e

2 [an]-da ú-da-an-da UD-ta-aš-ša ú-i-da-ar da-an-zi

3 nu DINGIR^{MEŠ} ar-ra-an-zi LÚ^UNAR SİR^{RU} na-aš iš-kán-zi

4 nu ŠA İ SİR SİR^{RU} nam-ma MUŠEN^{HL.A} ki-iš-ša-an

5 ši-pa-an-da-an-zi I MUŠEN e-nu-ma-aš-ši-ya¹¹ ku-šu-ur-ši-ya¹²

⁹ A. Goetze, *Kleinasien*. Munich 1957, s. 152 vdd.

¹⁰ M. Hutter, “Bemerkungen zur Verwendung magischer Rituale im mittelhethitischer Zeit”, *AoF* 18/2 (1991), s. 35.

¹¹ *enumašše*: F. Sommer – E. Ehelolf, *Das hethitische Ritual des Pāpanikri von Komana*. (BoSt 10). Leipzig 1924, s. 45; H. Kronasser, *Die Umsiedelung der schwarzen Gottheit*. Wien 1963, s. 57; F. W. Bush, *A Grammar of the Hurrian Language*. Ann Arbor 1964, s. 144, 347; E. Laroche, “Documents en langue hourrite provenant de Ras Shamra”, *Ugaritica* V (1968), s. 500 vdd.; Haas – Wilhelm, *AOAT* 3, s. 75-77 ‘Besanftigung, Beruhigung (?)’; E. Laroche, “Glossaire de la langue hourrite”, *RHA* XXXIV-XXXV (1976-1977 [1978-1979]), s. 82; I. Wegner, *Gestalt und Kult der Ištar-Šawuska in Kleinasien*. (AOAT 36). Neukirchen-Vluyn 1981, s. 129; Haas, *ChS* 1/9, s. 214 ‘Beruhigung, Frieden’.

- 6 I MUŠEN *a-ga-an-ti-ya*¹³ I MUŠEN *ša-da-an-ti-ya*¹⁴ I MUŠEN *da-ri[-ia]*¹⁵
 7 *du-pur-pu-ri-ya*¹⁶ *hi-li-hi-ya*¹⁷ *da-pí-hi-ya*¹⁸ I MUŠEN *da-a[p²-y]a*
 8 *da-pí-hi-ya* II MUŠEN *el-mi-ya*¹⁹ *pár-ni-ya*²⁰ I MUŠEN *da-a-š[i-ya]*²¹]
 9 *a-ri-ya*²² *mu-ut-ri-ya*²³ I MUŠEN *zu-u-pí-ya da-a-ši-ya* []
 10 *u-up-zu-ri-ya* I MUŠEN *ta-ap-ti-ya da-a-pí-hi-ya* []
-
- 11 I MUŠEN *tap-ri-eš[-hi]-ya*²⁴ *šu-u-ni-ya*²⁵ *ma-ga-an-ti-eš-hi-ya*²⁶ *da[-]*
 12 I MUŠEN *hi-la-am-[mi-h]i-ya*²⁷ I SILA₄.BABBAR *a-ša-ap-ši-ya*²⁸

¹² *kuzzurše*: Haas – Wilhelm, AOAT 3, s. 122; Laroche, GLH, s. 157; Haas, ChS 1/9, s. 231 *kuz-* ‘zurückhalten’.

¹³ *agandi*: Laroche, *Ugar. V* (1968), s. 500 vdd.; Haas – Wilhelm, AOAT 3, s. 72; Laroche, GLH, s. 37; Haas, ChS 1/9, s. 208 *ag-* ‘ziehen, tragen’.

¹⁴ *šadandi*: Laroche, *Ugar. V* (1968), s. 449; Haas – Wilhelm, AOAT 3, s. 96; Haas, ChS 1/9, s. 241 ‘*šad-* to give back, replace, compensate’.

¹⁵ *tari*: Haas – Wilhelm, AOAT 3, s. 98; Laroche, GLH, s. 257; Haas, ChS 1/9, s. 245; I. Wegner, *Hurritisch. Eine Einführung in die hurritische Sprache*. Wiesbaden 2000, s. 42, 52, *tar-* (1) ‘zusammenkommen?, sich begeben?’ *tari* (2) ‘Feuer’.

¹⁶ *tuburburi*: Haas – Wilhelm, AOAT 3, s. 98-99; Haas, ChS 1/9, s. 248.

¹⁷ *hilihi*: Laroche, GLH, s. 102; Haas – Wilhelm, AOAT 3, s. 78-79; Haas, ChS 1/9, s. 219 ‘*hil-* mitteilen’; Wegner, *Hurritisch*, s. 41, 45, *hil(l)-* ‘sagen, mitteilen’.

¹⁸ *tabihi*: Haas – Wilhelm, AOAT 3, s. 97; E. Neu, *Das Hurritische: Eine altorientalische Sprache in neuem Licht*. Abhandlungen der Geistes- und sozialwissenschaftlichen Klasse (Akademie der Wissenschaften und der Literatur) Jahrgang 1988, Nr. 3. Main – Stuttgart, s. 27 n. 83, 36, ‘*tab/w-* (Metal) gießen’; Haas, ChS 1/9, s. 244, *tab-* ‘gießen’; Wegner, *Hurritisch*, s. 15, 49, 51, 110, 192, 193, *tab/v-* ‘(Metal) gießen’.

¹⁹ *ilmi*: Haas – Wilhelm, AOAT 3, s. 61 ‘Eid, Meined’ (akk. *mamitu*, h. *lengai*); Laroche, GLH, s. 78, *el(a)mi* ‘serment’; Haas, ChS 1/9, s. 223.

²⁰ *parm/ni*: Haas – Wilhelm, AOAT 3, s. 61; Laroche, GLH, s. 196; Haas, ChS 1/9, s. 237 ‘Bedeutung unbekannt’.

²¹ *taše*: Haas – Wilhelm, AOAT 3, s. 113-114 ‘(Weih)geschenk’; Laroche GLH, s. 258-259 ‘présent, cadeau’; Haas, ChS 1/9, s. 245 *taš-* ‘schenken’, *taše* ‘(Weih-)Geschenk’; Wegner, *Hurritisch*, s. 46, 119, 157, 159, *taše* ‘Geschenk’.

²² *a(a)ri*: Haas – Wilhelm, AOAT 3, s. 60-61 ‘böse, das Böse (??)’; Laroche, GLH, s. 55; Haas, ChS 1/9, s. 212 ‘Bedeutung unbekannt’.

²³ *mudri*: Haas – Wilhelm, AOAT 3, s. 62; Haas, ChS 1/9, s. 233 ‘Bedeutung unbekannt’.

²⁴ *tapri*: Laroche, *Ugar. V* (1968), s. 458; Haas – Wilhelm, AOAT 3, s. 113; Laroche, GLH, s. 247; Wegner, AOAT 36, s. 105, 109, 112, 113; Haas, ChS 1/9, s. 245 ‘Stuhl, Postement (?)’.

²⁵ *šuni*: Laroche, *Ugar. V* (1968), s. 512 vdd. ‘âme’; GLH, s. 243 ‘âme’; G. Wilhelm, ‘Hurritische Lexikographie und Grammatik: Die hurritisch-hethitische Bilingue aus Boğazköy’, *Orientalia* 61, (1992), s. 134, *šoni* ‘Hand’; E. Neu, *Das hurritische Epos der Freilassung I* (StBot 32). Wiesbaden 1996, s. 151; Wegner, *Hurritisch*, s. 41, 192, 194, *šunilšoni* ‘Händ’.

²⁶ *magantihi*: Haas – Wilhelm, AOAT 3, s. 89; Laroche, GLH, s. 164 *magantihi* ‘cadeau, présent’; Haas, ChS 1/9, s. 232 ‘Geschenk’; Wegner, *Hurritisch*, s. 56, 121, 143, 146-147, *magan(n)i* ‘Geschenk’.

²⁷ *hilihi*: Laroche, GLH, s. 102; Haas – Wilhelm, AOAT 3, s. 78-79; Haas, ChS 1/9, s. 219 *hil-* ‘mitteilen’, *hilihi* ‘Mitteilung’.

²⁸ *ašapši*: Haas – Wilhelm, AOAT 3, s. 74; Laroche, GLH, s. 215; Haas, ChS 1/9, s. 212 (Bedeutung unbekannt) (identisch mit *šapši/šepši?*).

13	I SILA ₄ .BABBAR	<i>e-n[u-ma-aš-ši-ya]</i>	<i>it-kal-zi-ya</i> ²⁹
14	<i>e-nu-ma-aš-ši-[ya]</i>]-x-ri-ḫi-ya
15	<i>a-ša-ap-ši-[ya]</i>] x-mi-ya ši- - - - - x
16	<i>a-še-ya-[</i>] I MUŠEN zi-x - - - -
17	I MUŠEN	<i>ga-šu-[</i>] I MUŠEN ku - - - -
18	x [-] ḫi-im- []

Tercüme:

Vs.

- 1 ve gün ağarınca şöyle yaparlar: içeri getirdikleri sudan
 2 günlük suyu alırlar
 3 ve tanrıları yıkarlar. Şarkıcı şarkı söyler ve onlar merhem sürerler,
 4 ilk şarkıyı söyler, sonra kuşları şöyle
 5 sunarlar: bir kuş yatıştırma (*enumašši*) ve alıkoyma (*kuşurši*) için
 6 bir kuş çekme (*aganti*) için, bir kuş tazmin etme (*šadandi*) için, bir kuş bir araya gelme (*tari*),
 7 dupurpuri, bildirme (*ḫiliḫi*) ve dökme (*tabiḫi*) için, bir kuş []
 8 dökme (*tabiḫi*) için, iki kuş elmi ve parni için, bir kuş hediye (*daši*),
 9 ari ve mutri için, bir kuş *zupi*, hediye (*daši*) ve
 10 *upzuri* için, bir kuş dökme (*tapti*) ve dökme (*tabiḫi*) için,
-
- 11 bir kuş sandalye (*tapri*), el (*šuni*) ve hediye (*maganti*) için,
 12 bir kuş söyleme (*ḫilammihī*) için, bir beyaz kuzu *ašapši* için
 13 bir beyaz kuzu yatıştırma (*enumašši*) ve saflık, temizlik (*itkalzi*) için.
 14 yatıştırma []
 15 *ašapši* []
 16 x [] bir kuş x
 17 bir kuş x [] bir kuş x
 18 x [] x []

Genel olarak bu ritüellerde; kötü maksatlı bir davranışın sebep olduğu kirlenmeyi ortadan kaldırmak veya tehdit edici bir felaketi önlemek amacıyla düzenlenen arınma ritüellerinde sıkça kullanılan bazı terimler vardır: “*arni* = suç”, “*parili* = dargınlık, hiddet” vb. gibi³⁰.

İncelediğimiz metinde bu terimlerden bazılarının kullanılması, ayrıca ritüelde, kuşların kurban olarak sunulmasından önce kirliliğin uzaklaştırılmasında en etkili uygulama olan “su ile temizleme” işleminin yapılması, bu ritüelin muhtemel bir kirliliğe karşı yapılan arınma ayini olduğunu göstermektedir. Bir mekanın içine (ki bu mekanın ismi belirtilmiyor) daha önceden belki özellikle bekletilen sudan o gün için kullanılacak miktar alınarak tanrılar yıkanmaktadır. Tanrının arındırılması işlemi, ritüeli yaptıran kişinin arındırılması ile sıkı ilişkiindedir ve bu türdeki ritüellerde çok sık kullanılan bir uygulamadır.

²⁹ *itkalzi* ‘Reinheit, Reinigung’: Haas – Wilhelm, AOAT 3, s. 83-84; Laroche, GLH, s. 128 vd.; Wegner, AOAT 36, s. 144, 146; Haas, ChS 1/9, s. 225; Wegner, *Hurritisch*, s. 24-25, 52 ‘Reinheit’, *itk-* ‘rein sein’.

³⁰ Laroche, RA 54, (1960), s. 195; Haas, ChS 1/9, s. 3-7.

Metnin devamında ise kuşların kurban olarak sunulmasından önce, şarkıcı ilk sıradaki şarkıyı söylemekte ve merhemler sürülmektedir. Bütün bunlar ritüelin amacına ulaşması için gösterilen çabalar olarak kabul edilebilir. Bu işlemlerin arkasından tanrıları yatıştırma, çağırma, sağlık, kült ve tapınak malzemeleri ile ilgili olarak kullanılan kurban terimleri sıralanmış ve bunlara bir ya da iki kuş kurban olarak sunulmuştur. Beyaz bir *kuzunun* “rahatlık, huzur, yatıştırma, teskin (*enumašše*)” ve “temizlik ve saflık (*itkalzi*)” için kurban edilmesi de ritüelin amacını göstermesi bakımından önemlidir.

Ritüelde kullanılan kurban terimlerinden bazılarının ilk kez bu metinde geçtiğini görmekteyiz: *upzuriya* ve *zupiya*.

Bu kelimeleri incelediğimizde;

upzuriya: İncelediğimiz metnimizde ilk kez geçen dat.-lok. formdaki bu kelimenin anlamı henüz bilinmemektedir.

Bu metindeki ikinci yeni kelime;

zupiya: *zupia* kelimesi bir Boğazköy metninde geçmektedir (KBo 24.80, 5). Ancak kelime, tabletin hemen kırıktan sonraki kısmında başladığından dolayı, bir kelimenin sonu (-*zupiya*)³¹ olarak değerlendirilmiş ve bu kelimeye bir anlam yüklenmemiştir.

Kelime, söz konusu metnin 5. satırında;

]-*zu-u-pí-ya da-ši-ya* şeklinde geçmektedir.

Aynı yazılış sırasını içeren metnimizin *zupia* ile ilgili kısmında ise,

..... I MUŠEN *zu-u-pí-ya da-a-ši-ya* şeklindeki yazılıştan, *zupiya* kelimesini tam olarak okumak mümkün olmuştur.

Böylece, metnimiz aracılığı ile *zupiya* kelimesini kazanmış olmaktadır. Bu kelimenin kökü *zupi*'dir. Laroche'un Hurrice sözlüğünde³² *zupi* kelimesi için “bir silah” anlamı verilmiştir.

İki yeni kurban teriminin geçtiği metinden sonra ;

Ortaköy arşivinden vereceğim ikinci metin tanrı ÉA için kuşların ve bir kuzunun yakıldığı (*war-*) “arınma” amaçlı yapılmış bir ritüel metindir. Ortaköy Arşivi'nde bu metnin nüshası (Or.90/1180) da ele geçtiğinden metnin kırık kısımlarını nüshasından tamamlamak mümkün olmuştur.

Or.90/1609

Vs.

1 A-NA^{HUR.SAG} *ha-az-zi-ya-aš-ša-an še-er ŠA DÉ.A*

2 MUŠEN^{Hl.A} *ki-iš-ša-an wa-ra-ni te-pí-ya*³³

3 *ku-li-ħi-ya*³⁴ *pa-aš-ši-it-ħi-ya*³⁵ *pa-aš-ši-ħi-ya a-mu-um-ki-ya*³⁶

³¹ Haas – Wilhelm, AOAT 3, s. 125; Haas, ChS 1/9, s. 253 ‘Bedeutung unbekannt’.

³² Laroche, GLH, s. 308 ‘une arme’.

³³ *tiłebi*: Haas – Wilhelm, AOAT 3, s. 123 ‘wort?’; Laroche, GLH, s. 267-268; Wegner, AOAT 36, s. 138; Neu, StBoT 32, s. 352; Haas, ChS 1/9, s. 246 (*tiwe* ‘Wort, Sache, Angelegenheit’); Wegner, *Hurritisch*, s. 50, 61.

³⁴ *kuliħi*: Haas – Wilhelm, AOAT 3, s. 123-124; Laroche, GLH, s. 152; Neu, *Das Hurritische*, s. 34 n. 101, *k/gul-* ‘sagen’; StBoT 32, s. 300, *kul-* ‘sagen, sprechen’; Haas, ChS 1/9, s. 230 ‘*kul-* sprechen’; Wegner, *Hurritisch*, s. 48, 77.

4 *a-mu-um-mi-ḫi-ya pu-ta-ni-ḫi-ya*³⁷ *te-pí-ya ku-li-ḫi-ya*
5 I NINDA.GUR₄.RA *tar-na-aš*

6 I MUŠEN *za-aš-li-ḫi-ya*³⁸ *ú-gul-zi-ḫi-ya*³⁹ *ku-un-zi-ḫi-ya*⁴⁰
7 *a-mu-um-ki-ya te-pí-ya ku-li-ḫi-ya ḫu-u-i-ḫi-ya*⁴¹
8 *ḫa-ma-az-zi-ḫi-ya ku-li-ḫi-ya ti-i-ši-ya*⁴² *ḫi-mi-[ḫi-ya*⁴³]
9 I NINDA.GUR₄.RA *tar-na-aš*

10 I MUŠEN *ni-i-ra-ri-ya*⁴⁴ *ni-ra-ri-eš-ki-ya ú-[(ni-ḫi-ya)*⁴⁵]
11 *ḫu-u-ḫi-ya ni-ra-ri-ya ú-ri-ya*⁴⁶ *ga-aš-t[(i-ya?*]
12 *iš-pa-te-ya* I NINDA.GUR₄.RA *tar-na-aš*

13 I MUŠEN *nu-u-li-ya ḫu-u-ra-t[(i-ya*⁴⁷ *ga-ra-ši-ya*)]
14 *ši-iš-ši-ya kar-kar-[(ni-ya ú-ni-ḫi-ya*)]

15 I MUŠEN *e-nu-um-ma-[aš-ši-ya*]

³⁵ *paššiḫi*: Laroche, GLH, s. 197-198, *paššiḫi* ‘message’; Neu, StBoT 32, s. 137, *paši* ‘Auge’; Haas, ChS 1/9, s. 237, *pašš-* ‘senden’, *paššiḫi* ‘Senden’; Wegner, *Hurritisch*, s. 52, 119, 122, 149, 151, 153, 155-158, 162, 163, 167, 168, *paššiḫe* ‘Bote, Gesandter’.

³⁶ *amumgiḫi*: Haas – Wilhelm, AOAT 3, s. 123-124; Laroche, GLH, s. 48; Neu, StBoT 32, s. 125, 164, 185, *am-* ‘erreichen, hingelangen, gelangen’; Haas, ChS 1/9, s. 211, *amm-* ‘gelangen, erreichen’.

³⁷ *pudiḫi*: Haas – Wilhelm, AOAT 3, s. 125; Haas, ChS 1/9, s. 239 ‘Gezeugtes, Nachwuchs(?)’; Wegner, *Hurritisch*, s. 147, *pud-ḫud-* ‘zeugen, erzeugen, schaffen’.

³⁸ *Zazli*: Haas – Wilhelm, AOAT 3, s. 102; Laroche, GLH, s. 302; Neu, StBoT 32, s. 336, 401 *zāš/z = ol-* ‘ernähren, bewirten’; Haas, ChS 1/9, s. 253, *zaz-/zaš-* ‘ernähren’; Wegner, *Hurritisch*, s. 45, 74, 112, 114, 190, *zaz-* ‘zu essen, geben, verköstigen’.

³⁹ *ugulzi*: Laroche, GLH, s. 278; Neu, StBoT 32, s. 356, *ugol-* ‘sich vernigen’, Haas, ChS 1/9, s. 249, *ugul-* ‘sich niederwerfen’, *ugulzi* ‘Verneigen’.

⁴⁰ *kunziḫi*: Laroche, GLH, s. 155; Neu, *Das Hurritische*, s. 6 n.10 ‘*kunz=i=b* (Partizip zu *kunz-* ‘sich verneigen, heth. *aruwai-*’; StBoT 32, s. 356, *kunz-* ‘sich niederknien’; Haas, ChS 1/9, s. 230 *kunz-* ‘sich verneigen’; Wegner, *Hurritisch*, s. 74 *kunz-* ‘sich niederwerfen’.

⁴¹ *ḫuiḫi*: Laroche, GLH, s. 112; Neu, StBoT 32, s. 70, *ḫu-/ḫui-* ‘rufen, herbeirufen’; Haas, ChS 1/9, s. 220, *ḫu(i)-* ‘rufen, herbeirufen’, *ḫuiḫi* ‘Herbeirufung’; Wegner, *Hurritisch*, s. 63, 79, *ḫu(i)-* ‘(herbei)rufen?’.

⁴² *tiši*: Haas – Wilhelm, AOAT 3, s. 99; Haas, ChS 1/9, s. 246

⁴³ *ḫimiḫi*: Haas – Wilhelm, AOAT 3, s. 79; Laroche, GLH, s. 106; Haas, ChS 1/9, s. 219.

⁴⁴ *nirari/nirareški*: Haas – Wilhelm, AOAT 3, s. 93; Laroche, GLH, s. 185, *akk. nêrâruli* ‘secours’; Neu, StBoT 32, s. 500, *nir=i* ‘gut’; Haas, ChS 1/9, s. 235, *nir-* ‘gut’.

⁴⁵ *uniḫi*: Haas – Wilhelm, AOAT 3, s. 73-74; Laroche, GLH, s. 283; Neu, *Das Hurritische*, s. 6, *un-* (intransit.) ‘kommen’; StBoT 32, s. 417, *un-* ‘kommen’; Haas, ChS 1/9, s. 249, *un-* ‘kommen’, *uniḫi* ‘Kommen, Ankunft’; Wegner, *Hurritisch*, s. 137, *un-* ‘kommen (intransitiv), bringen (transitiv)’.

⁴⁶ *uri*: Haas – Wilhelm, AOAT 3, s. 115; Laroche, GLH, s. 286; Neu, StBoT 32, s. 344, *ur-* ‘wünschen, wollen’; Haas, ChS 1/9, s. 250, *ur-* ‘wünschen, wollen’; Wegner, *Hurritisch*, s. 42, 123 *ûr-* ‘wünschen, wollen’.

⁴⁷ *huradi*: Haas – Wilhelm, AOAT 3, s. 121, ‘Krieger’; Haas, ChS 1/9, s. 221 ‘Krieger’, ‘Feldzug’; Wegner, *Hurritisch*, s. 47 *hurade* ‘Krieger’.

16 *te-pí-ya nu-ú-[i-ya*⁴⁸]

17 I SILA₄ *da-a-i* []

Tercüme:

Vs.

1 Hazzi dağında tanrı ÉA için

2 kuşları şöyle yakar: söyleme (*tepi*),

3 konuşma (*kulihi*), gönderme (*paššithi*), gönderme (*paššihhi*), varma (*amumgihi*),

4 varma (*amummihi*), gelme (*pudihi*), söyleme (*tepi*), konuşma (*kulihi*),

5 bir tarna ölçüsünde kurban ekmeği,

6 bir kuş besleme (*zašlihi*), eğilme (*ugulzihi*), karşılıklı eğilme (*kunzihi*)

7 varma (*amumki*), söyleme (*tepi*), konuşma (*kulihi*), çağırma (*huihi*)

8 **hamazzihi**, konuşma (*kulihi*), tişi ve himihi için

9 bir tarna ölçüsünde kurban ekmeği,

10 bir kuş iyilik (*nirari*), iyilik (*nirarieški*), var[(ış *unihi*)]

11 çağırma (*huihi*), yardım (*nirari*), isteme (*uri*), **gašti**,

12 **išpa(n)ti** için, bir tarna ölçüsünde kurban ekmeği.

13 bir kuş **nuli**, sava[(şçı (*hurati*), **garaši**,)]

14 **šišši**, **karkar**[(**ni**, *unihi* için)]

15 bir kuş yatıştırma (*enumašši*), []

16 söyleme (*tepi*), duy[(ma (*núi*) için]

17 bir kuzu alır. []

Tercümesini verdiğimiz metin, ritüellerin olumsuz herhangi bir durumu etkisiz hale getirmek için yapıldığı gibi, böyle bir zorunluluğun olmadığı durumlarda, yani sadece “arındırma” amaçlı olarak da yapıldığını göstermektedir. Metinde geçen kurban terimlerinin, tanrıları çağırma, tanrılara saygı gösterme, esenlik, huzur, sağlık ve kült objeleri ile ilgili olması ve bunun yanı sıra kötü bir durumun ortaya konmaması bunu doğrulamaktadır.

Bu metinde geçen terimleri incelediğimizde, büyük çoğunluğuna Boğazköy metinlerinde karşılaşmaktayız. Ancak bazı terimler ise ilk kez bu metinde karşımıza çıkmaktadır. Bunlar; *hamazzihiya*, *gaštiya*, *išpateya*, *nuliya*, *šiššiya*, *karkarniya*, *garašiya*.

hamazzihiya: Laroche’un sözlüğünde kelimenin kökü **hamza** ya da **hamzi**⁴⁹ şeklinde belirtilmiş ancak kelimeye herhangi bir anlam verilmemiştir. Neu⁵⁰, Hititçe-Hurrite çift dilli

⁴⁸ *nu(i)*: Haas – Wilhelm, AOAT 3, s. 93 ‘erfreulicher Zustand des Menschen; in der Sphere von ‘Wohlbefinden (?), Zufriedenheit (?), Behagen (?)’; Laroche, GLH, s. 187; Haas, ChS 1/9, s. 235 ‘Ohr, Einsicht’; Wegner, *Hurritisch*, s. 96.

bir metne göre, Hurrice *hamaz-* kelimesinin Hititçe karşılığının *dammišhai-* olduğunu ve bu kelimenin anlamının da “zarar vermek, baskı altında tutmak, sıkıştırmak” olabileceğini belirtmektedir.

Metnimizde *hamazzihiya* terimi, diğer terimlerle birlikte geçmektedir;

a-mu-um-ki-ia te-pí-ia ku-li-ḫi-ia ḫu-u-i-ḫi-ya
ḫa-ma-az-zi-ḫi-ya ku-li-ḫi-ya ti-i-ši-ya ḫi-mi-[ḫi-ya]

Aynı diziliş sırası bu kelimenin geçtiği bir başka Ortaköy metninde de dikkati çekmektedir;

i]e-pí-ia ku-li-ḫi-ia ḫu-u-i-ḫi-ya ḫa-ma-az-zi-ḫi-ya

tepi, *kuliḫi* ve *huihi* tanrıları çağırarak için kullanılan kurban terimleridir.⁵¹ Bu kelimelerle birlikte geçen *hamazzihi* kelimesinin de bir “çağırma” terimi olarak kabul etmenin doğru olacağı kanaatindeyiz.

gaštiya: Kelimenin kökü *kašti*'dir. Sumercesi ^{GIŠ}PAN-*ti*, Akatçası *qaštu(m)* anlamı “yay”dır.⁵²

išpateya: Kelimenin kökü *išpa(n)ti*'dir. Sumercesi ^{KUŠ}E.MÁ.URU₅, Akatçası *išpatu(m)*, anlamı “ok kılıfı, sadak, okluk”tur.⁵³

nuliya: Kökü *nuli* olarak belirtilen kelimenin anlamı “bir asker ya da bir silah”tır.⁵⁴ *nuli* kelimesi çeşitli Boğazköy metinlerinde askerlikle ilgili kelimeler olan *karkarni*, *huradi*, *išpati*, *kašti* ve ayrıca *mariiani* ile geçmektedir.⁵⁵ Bu da *nuli* kelimesinin anlamını doğrular niteliktedir.

šiššiya: B.A.Salvini ve M. Salvini'nin Ras Şamra'dan Sumerce – Akatça - Hurrice üç dilli sözlük çalışmalarında hurice *šiššiḫe*'nin Sumerce karşılığı MAR, Akatça karşılığı *marru*, anlamı “kürek, bel” olarak verilmiştir⁵⁶. Wegner'in Hurrice gramer kitabında kelimenin kökü *šiš*, anlamı da yine “kürek” olarak belirtilmiştir⁵⁷.

karkarniya: Laroche, kökü *karkarni* olan bu kelime için “bir asker” anlamını vermekte ve kelimenin Akatça *qarqarni* “zırh” kelimesi ile mukayese edilebileceğini belirtmektedir.⁵⁸

garašiya: Metnimizde bu kelimenin geçtiği kısım kırık olduğu için tamamlama metnin diğer nüshasına (Or. 90/1180) göre yapılmıştır. Bu terim muhtemelen Akatça *karāšu(m)* [Sumerce, KARASĀ (= KI.KAL.BAD, KI.KALxBAD)] kelimesinden gelmektedir⁵⁹. Akatça sözlükte *karāsu(m)* kelimesi için iki anlam verilmiştir:

⁴⁹ Laroche, GLH, s. 92; J. Black – A. George – N. Postgate, *A Concise Dictionary of Akkadian*. Wiesbaden 1999, s. 103.

⁵⁰ Neu, StBoT 32, s. 302 vdd.

⁵¹ Haas – Wilhelm, AOAT 3, s. 123; Haas, ChS 1/9, s. 246.

⁵² Laroche, GLH, s. 139.

⁵³ Laroche, GLH, s. 127; Wegner, AOAT 36, s. 97, 99, 109; Black – George – Postgate, *A Concise Dictionary of Akkadian*, s. 134.

⁵⁴ Laroche, GLH, s. 188.

⁵⁵ KUB 27.43, 16; KBo 15.1, IV 23-24.

⁵⁶ B. André Salvini – M. Salvini, *Un nouveau vocabulaire trilingue sumerien – akkadien – hurrite de Ras Shamra*. SCCNH 9, Bethesda (1998), s. 17.

⁵⁷ Wegner, *Hurritisch*, s. 48.

⁵⁸ Laroche, GLH, s. 37.

⁵⁹ Black – George – Postgate, *A Concise Dictionary of Akkadian*, s. 149.

1- “askeri kamp, ordu”

2- “felaket, afet”. Metnimizde *garaši* kelimesi askeri terimlerle birlikte geçmektedir. Bundan dolayı, kelimenin bu anlamlardan birincisine daha uygun olacaktır: “askeri kamp, ordu”.

İncelediğiniz bu ikinci ritüel metinde geçen terimlere baktığımızda bunların çoğunluğunun askerlikle ve silahlarla ilgili olduğunu görmekteyiz.

Bilindiği gibi, Hurrice kurban terimleri konusunda bugüne kadar çok kapsamlı çalışmalar yapılmış ve bu çalışmalar sonucunda anlamları tespit edilen terimler de anlamlarına göre sınıflandırılmışlardır⁶⁰. Örneklerle sıralayacak olursak;

1- Tanrıların çağırılması ile ilgili terimler: *talahulzi*- “yanına çekmek”, *hari* “yol”

2- Tanrıların yatıştırılması ile ilgili terimler: *enuma*- “yatıştırmak” (*enumašše* “teskin, yatıştırma”), *šer*- “rahat olmak” (*šerdehi* “rahat”),

3- Tapınma ile ilgili terimler: *kul*- “konuşmak” (*kulihi* “konuşma”), *kunz*- “eğilmek” (*kunzagašše* “eğilme”),

4- Kirlilik ile ilgili terimler: *arni* “suç”, *parili* “dargınlık”,

5- Tanrıların görünmesi ile ilgili terimler: *p/wuri* “bakış”, *hešammi* “parlaklık”,

6- Yetki ile ilgili terimler: *allaše* “kraliçelik”, *šarrašše* “krallık”,

7- Sağlık ile ilgili terimler: *er*- “büyüme, gelişme” (*erašše* “büyüme, gelişme”), *han*- “doğurmak” (*hanumašše* “doğurma, verimlilik”),

8- Kült ve tapınak araç gereçleri ile ilgili terimler: *tapri* “sandalye”, *nihari* “hediye”,

9- Kült yerleri ile ilgili terimler: *hamri* “bir kült yeri”, *uzarigi* “tapınaktaki kurban yeri”,

10- Tanrıları çekmek için kullanılan yiyeceklerle ilgili terimler:

kammanhi/kammahi “bir çeşit yemek”, *kakkari* “yuvarlak ekmek” gibi.

11- Ayrıca anlamı bilinmeyen terimler de ayrı bir grup teşkil etmektedir.

Anlamlarını verdiğimiz ve ilk defa Ortaköl arşivinden iki ritüel metinde geçtiğini söylediğimiz terimlere baktığımızda, bunlardan *upzuri*, *šiši*, *hamazzi* kelimelerini yukarıda saydığımız gruplardan birine dahil edebiliriz. Ancak *zupi*, *kašti*, *išpa(n)ti*, *karkarni*, *garaši* kelimeleri ayrı bir grup teşkil edecektir. Ayrıca, Boğazköy metinlerine göre önceki çalışmalarda herhangi bir sınıfa dahil edilmeyen⁶¹ ve daha sonra “sağlık terimi” olarak kabul edilen *huradi* kelimesinin de⁶² bu gruba dahil edilmesi gerekmektedir.

Kelimelerin:

zupi “bir asker”

huradi “asker”

kašti “yay”

išpa(n)ti “okluk, sadak”

karkarni “zırh”

nuli “bir asker”

garaši “askeri kamp, ordu”

⁶⁰ Haas – Wilhelm, AOAT 3, s. 59-126; Haas, ChS 1/9, s. 208-254.

⁶¹ Haas – Wilhelm, AOAT 3, s. 120-125 ‘Nicht einzuordnende Termini’.

⁶² Haas, ChS 1/9, s. 221 (ein Heilsterminus) ‘Krieger’, hier eventuell ‘Feldzug’.

anlamlarından dolayı bu terimlerin, daha önce yapılmış olan sınıflandırmaya, “**silah isimleri ve askerlikle ilgili kurban terimleri**” başlığı altında eklenmesinin uygun olacağı kanaatindeyiz.

Ortaköy Arşivi’nde bulunan ve kurban terimleri içeren çok sayıdaki ritüel metin üzerinde yaptığımız çalışmaların tamamlanması ile bu konunun daha da açıklık kazanacaktır.

SUMMARY

Among the documents in cuneiform writing found in Boğazköy archives, “Rituals originated from Kizzuwatna” cover a decent sized place. Among the documents comprising a number of terms for sacrifice in Hurrian language, the ritual texts, in which generally a sacrifice is performed with a bird and in fewer numbers with a sheep or a lamb by burning them or shedding their blood, constitute a separate group. Comprehensive studies of Hurrian terms to which sacrifices are destined, have determined the following meanings:

- 1-Terms on summoning the gods: *talaḫulzi*- “call aside”, *ḫari* “road”
- 2-Terms on calming the gods: *enuma*- “to calm” (*enumašše* “placation, appeasement”), *šer*- “feel at ease” (*šerdeḫi* “comfort”), (*kunzagašše* “bow”),
- 4-Terms on filthiness: *arni* “crime”, *parili* “resentment”,
- 5-Terms on appearance of gods: *p/wuri* “look”, *ḫešammi* “brightness”,
- 6-Terms on authority: *allaše* “queendom”, *šarrašše* “kingdom”,
- 7-Terms on health: *er*-“grow” (*erašše* “growth”), *ḫan*-“give birth to” (*ḫanumašše* “giving birth to, productivity”),
- 8-Terms on materials of cult sites and temples: *tapri* “chair”, *niḫari* “gift”,
- 9-Terms on cult sites: *ḫamri* “a cult site”, *uzarigi* “a site for sacrifice in a temple”,
- 10- Terms on foods used to draw gods: *kammanḫi/kammaḫḫi* “a sort of meal”, *kakkari* “a roll of bread” etc.
- 11- Additionally, also the terms whose meanings are unknown form a separate group.

There are a large number of ritual texts with plenty of sacrifice terms in Ortaköy / Şapinuwa Archive and they are in parallel with such texts found in Boğazköy. These terms for sacrifice are also used in various other text groups such as divination texts, letters and festival rituals apart from these ritual texts. The Ortaköy / Şapinuwa Archive provides, further, other terms for the first time. In the present study, we have chosen two ritual texts as an example from Ortaköy / Şapinuwa Archive and new terms for sacrifice used in these texts are emphasized. In both rituals many terms for sacrifice are used. Part of these terms are already known from Boğazköy Archive.

The following terms are, instead, used for the first time:

upzuri,
šišši,
ḫamazziḫi,
zupi “a soldier”,

huradi “soldier”,
kašti “bow”,
išpa(n)ti “quiver”,
karkarni “armour”,
nuli “a soldier”,
garaši “encampment, army”,

Of these terms we can add the words such as *upzuri*, *šišši*, *hamazzi* to one of the groups we listed above. However, the words such as *zupi*, *kašti*, *išpa(n)ti*, *karkarni*, *garaši* for which we give meanings will constitute a distinct group. Besides, according to Boğazköy texts also the word *huradi*, which was not included in any groups but afterwards was accepted as a “term for health” needs to be included in this group.

Thus, we think that adding these terms to the classification made before, that is, putting them under the heading of **names of weapons and the terms for sacrifice on soldiership** will be suitable.

With the completion of studies we perform on a large number of ritual texts comprising the terms for sacrifice found in Ortaköy / Şapinuwa Archive this subject will provide more clarifications.

Bibliography

- André Salvini, B. – Salvini, M., *Un nouveau vocabulaire trilingue sumerien – akkadien – hourrite de Ras Shamra*. (SCCNH 9). Bethesda, Maryland 1998.
- Black, J. – George, A. – Postgate, N., *A Concise Dictionary of Akkadian*. Wiesbaden 1999.
- Bush, F. W., *A Grammar of the Hurrian Language*. Ann Arbor 1964.
- Goetze, A., *Kleinasien*². München 1957.
- Haas, V. – Wilhelm, G., *Hurritische und luwische Riten aus Kizzuwatna*. Hurritologische Studien I. (AOAT 3). Neukirchen – Vluyn 1974.
- Haas, V., *Die hurritischen Ritualtermini in hethitischem Kontext*. ChS I/9. Roma 1998.
- Hutter, M., “Bemerkungen zur Verwendung magischer Rituale im mittelhethitischer Zeit”, *AoF* 18/2 (1991).
- Kronasser, H., *Die Umsiedelung der schwarzen Gottheit*. Wein 1963.
- Laroche, E., “Documents en langue hourrite provenant de Ras Shamra”, *Ugaritica* V (1968).
- Laroche, E., *Glossaire de la langue hourrite*, RHA XXXIV/XXXV (1976/1977) [1978-1979].
- Laroche, E., “Etudes hourrites”, *RA* 54 (1960).
- Neu, E., *Das hurritische Epos der Freilassung I*. (StBoT 32). Wiesbaden 1996.
- Neu, E., *Das Hurritische: Eine altorientalische Sprache in neuem Licht*. Mainz-Stuttgart 1988.
- Sommer, F. – Ehelolf, H., *Das hethitische Ritual des Pāpanikri von Komana*. (BoSt 10). Leipzig 1924.
- Süel, A., “Ortaköy’ün Hitit Çağındaki Adı”, *Bellefen* LIX (1995).

Wegner, I., *Gestalt und Kult der Ištar-Šawuška in Kleinasien*. (AOATS 36). Neukirchen – Vluyn 1981.

Wegner, I., *Hurritisch. Eine Einführung in die hurritische Sprache*. Wiesbaden 2000.

Wilhelm, G., “Hurritische Lexikographie und Grammatik: Die hurritisch-hethitische Bilingue aus Boğazköy”, *Orientalia* 61 (1992).